

„Corona” avagy: Harc a Koronáért

A koronakrízis mint szükséges megismerés-krízis

Irene Diet

„A bölcsesség örök, és győzni fog, és mindannyiunkban a legkülönbözőbb zűrzavar közepette fogja majd az embert az emberiséghez felemelni.” (Johann Wolfgang von Goethe, Rudolf Steiner után a GA 57-ben, 167. oldal.)

Az emberiség jövőjéért hihetetlenül heves szellemi küzdelem tört ki. A küzdelem a KORONA nevet viseli. A harc a „teremtés koronájáért”, az emberért dül. Nem csak egy, a világot átfogó, politikai, szociális, gazdasági vagy társadalmi krízist élünk át; magáért az ember lényéért folyik a küzdelem. A krízis egyre élesebb formákban jut kifejezésre, magjaként pedig egy emberellenes kép mutatkozik meg, egyre kérlelhetetlenebbül.

Egy krízis helyzetben viszont felmerül a kérdés, hogy mi a történet értelme. Ha a jelenség az ember számára érthetetlen, akkor ő elveszik benne; valaminek a megértése lehetőséget ad a fejlődésre. Fejlődés ma, a tudati lélek korszakában, csak a tudatosságon belül lehetséges, ez annak előfeltétele. Ebből adódik a kérdés: Képesek vagyunk-e azt, ami a koronakrízisben megjelenik, átformálni egy belső képpé, amely megmutatja a történet értelmét?

Az itt következő írás ezt szeretné megközelítőleg kifejteni.

Tudomány és babona

2020 márciusa óta a világtörténet személyesen bevonult mindenki otthonába. Harcolva, küzdve vonul végig Németország, Európa és az egész világ utcáin, üzletein, iskoláin és üzemein. A küzdelem kiváltója egy vírus, de fő témája a „másokkal” való harc: a szomszédokkal, a kollégákkal, sőt a barátokkal, anyákkal, apákkal, fiúkkal, lányokkal, mindazokkal, akik vagy a vélt halált hordozzák, vagy a szabadságom sírásói. Vagy az esetleges megbetegedésemért felelősek, vagy a rám kényszerített, szabadságot megvonó intézkedéseket támogatják.

A magától értetődő, mindennapi élet megszűnt. Lelki megrázkódtatás választja szét az embereket. A megrázkódtatás oka egy végtelen kicsinynek gondolt valami: egy vírus. Ez, a harcot kiváltó, a szemnek láthatatlan, a tapasztalás számára teljesen hozzáférhetetlen valami most szinte óriásira nagyítva lép fel a világtörténelemben. Közvetlenül emberről emberre terjedve, az embert kívülről megtámadva, hasonlóan egy becsapódó puskagolyóhoz, állítólag betegséget és halált okozva.

Rudolf Steiner ezt az elképzelést, a vírusok hatásmódjáról, egyszer „*materialista babonának*” jellemezte. Az a vélemény, „*hogy a bacilusok és a baktériumok az emberbe be- és ki vonulnak*” alapján véve ugyanaz, mint „*az a régi babona, hogy ördögök és démonok járkálnak betegségeként ki és be az emberekben.*”¹ A természettudomány központi követelménye, amelyen a mai elképzelések alapulnak, viszont éppen a tudományosság. Úgy véli, hogy a középkor hiszékenysége mérföldes távolságra van tőle. Hogyan értsük tehát Rudolf Steiner megállapítását?

*

A jelenlegi természettudományos elképzelés alapján a lét eredendő oka utáni kutatásnak (nem tudatosult) előfeltétele, hogy minden, ami körülvesz bennünket, összetett, hogy a nagyobb a kisebből van, ezért a „valóság” kisebb és még kisebb egyedi részecskékből kell, hogy álljon. A világot felaprózva gondoljuk, millió és millió részecskéből összerakva.

Egy ilyen elképzelés előfeltételezésével, az ember szükségszerűen mindig az egyre kisebbhez jut el, ami már nem észlelhető, mert szemmel nem látható. Noha ez a „legkisebb” valami maga már észlelhetetlen, mégis belegondoljuk az érzékelhető világba, és ebből az elképzelésből kiindulva aztán igen komplikált technikai eszközöket teremtünk, amelyek a lényegében láthatatlant, látszólag mégis láthatóvá teszik. Ennek a legkisebb, szórványos, észlelhetetlen valaminek, amit mindezek ellenére anyaginak és érzékszerveinkkel észlelhetőnek képzelünk el, szörnyen nagy és mindent meghatározó hatalmat tulajdonítunk: a **valóság hatalmát**.

A 2020 márciusa óta kitört koronakrízisben ez a nem tudatos, de a természettudományt mégis átható alapelképzelés, meghatározza a világtörténetét. Így aztán egy végtelenül kicsi és elszigeteltnek gondolt genetikai „fecni” vált uralkodóvá az emberiség felett.

Egy vírus állítólagos mérete 15 és 200 nanométer között van, egy nanométer pedig a méter egy milliárd része. Ez, az ennyire kisméretű jelenség, a média ábrázolásában többnyire tenyérnyi nagyságban jelenik meg. Ha ezt a milliószor ismételt ábrát, amellyel hónapok óta elárasztanak minket komolyan vesszük, akkor ebben az arányban egy ember 1,8 millió méter nagyságú lenne. Ez viszont nagyjából a Berlin és Moszkva közötti távolságnak felel meg. A tüskéket hordozó, gömbnek feltüntetett koronavírus, noha láthatatlan, ennek ellenére mindig olyan ábrázolásban jelenik meg, ami ellene mond a láthatatlanságának. 3-D-modellként, térben megformázva és a legapróbb részletekig megrajzolva, mint pl. a szürke, kőszerűnek tűnő korona gömb az árnyékot vető tüskékkel,² világszerte hónapokig uralta a médiát.

A koronavírus egy ilyen rajzában megnyilatkozó, lényegbeli **valótlanság** képet ad a ma folyó eseményekről. Számátalan áttekinthetetlen képtelenséggel próbálják az embereket meggyőzni egy eddig soha nem létezett és extrém veszélyes pandémiáról. Ezek az ellentmondások, amelyek többek között a PCR-tesztben és a reprodukciós-számokkal való bűvészkedésben, nem pedig a ténylegesen megbetegedettek számában jutnak kifejezésre, megkérdőjelezzik az állítólag tudományosan alátámasztott eredményeket. Ezáltal a tömegesen fellépő és zavart keltő események felszínre hozzák az ember tudatalattijában élő kérdést: **Mi a valóság? Hogyan ismerhetem azt meg?**

A valóság megismerésének kérdése a koronakrízisben társadalmi kérdéssé válik, az emberiség túlélésének kérdésévé. Úgy tűnik, hogy ennek a tüskékkel tűzdelt, gömbölyű „fecninek” a rajzában, ami állítólag egészség és betegség, élet és halál, sőt az emberiség jövője felett is rendelkezik, az ember által feltehető legfontosabb kérdés torzképe jelenik meg, és benne a felhívás, hogy figyeljünk fel rá és kezdjük el tudatosítani a kérdést. Viszont egyedül ebben, a valóság megismerésére való felhívásban van -Rudolf Steiner szerint-, az egyetlen lehetőség arra, hogy a mai emberben tartósan jelenlévő „*babonára való igényt*” áthidaljuk.³

*

Azok, akiknek szívügye Rudolf Steiner antropozófiája, ebben, az eseményekből kihangzó felhívásban a valóság megismerésére, ráismerhetnek a tulajdonképpeni feladatokra: Miképp gondolkodik az ember a valóságról, a világról és önmagáról? Mi a szerepe a megismerésnek az ember számára, sőt: Milyen szerepet játszik a megismerés az ember létében, illetve emberré válásában? Csak többé-kevésbé véletlen ragadvány az emberen, vagy **ez maga az ember lénye?**

A koronakrízis, ezáltal, az embert érintő alapkérdés lényegére mutat rá.

A szétszórtságba hajszoló elképzelések

Amit ma vírusnak tartunk, azt először a XX. század 30-as éveiben, az akkoriban újonnan kifejlesztett elektronmikroszkóppal kényszerítették a látható világba. Ennek alapja egy, a mai tudomány magját alkotó elképzelés -egészen a legteljesebb mértékig specializált technikai eszköz kivitelezéséig-, miszerint az összes szilárd, folyékony és légnemű anyag részecskékből, atomokból áll. Az elektronokat az atom „alkotórészeinek” tartják: belőlük áll, e nézet szerint, a negatív töltésű elektronburok, amely a pozitív töltéssel rendelkező, protonokból álló atommagot körülveszi.

Az elektronmikroszkóp működése az atom ilyen, negatív töltésű részecskéin alapul. A vírus „észlelését” állítólag két különböző „elektronnyalábnak” kell előidéznie. Viszont, hogy elektronok tényleg léteznek-e, ahogyan azt a Bohr-Rutherford atommodell elképzele, azt időközben maga az atomelmélet is kétségbe vonja. Már a XX. század 60-as éveiben folytak olyan kísérletek, amelyek folyamán az atomokról való elképzelés még inkább szétforgácsolódott. Sorra „felfedeztek” egy több mint 200 különböző részecskékből álló „részecskeparkot”, ahol viszont, mind ezek a részecskék állítólag igen gyorsan „*más részecskék záporába és sugárzásaiba*” hullottak szét.⁴ Ekkor felmerült a nagy kérdés: Hogyan maradnak együtt ezek a végtelenül kicsiny részecskék? Válaszként erre megjelent a „String-elmélet”, miszerint léteznek bizonyos (nyílt és zárt) energiafonalak, és ezek jelentenék az anyag „eredeti egységét”. Elektronokról ebben az elméletben nincs már szó, de ez, úgy látszik, nem befolyásolja az elektronmikroszkóp alkalmazását.

Az egymást felváltó elképzelések azt mutatják, hogy a mai természettudományos kutatás mindig olyan elgondolásból indul ki, amelyik elvezet egy matematikai és technikai eljárások uralta területre, amelyet kizárólag

a számítógép használ, és ami az ember számára teljesen beláthatatlan. Nyilvánvalóan fellépő ellentmondások itt kevés szerepet játszanak, sőt, ameddig használható eredményre jutunk, addig alapvetően még a nem megismerhetőt is hajlandók vagyunk elfogadni. A bevett természettudomány ma nem jutna megismerésekhez olyan elgondolások nélkül, amelyekből a kísérlet kiindul, és amelyek segítségével az eredményt értelmezni tudja. Andrea Thorn a strukturális biológia szakembere és egy koronavírusal foglalkozó nemzetközi kutatócsoport vezetője, így magyarázza a munkáját:

„A strukturális biológiának viszont van egy alapvető problémája: A molekulák háromdimenziós strukturája közvetlenül nem mérhető, hanem az NMR (nuclear magnetic resonance), a kristallográfia vagy a Krio-elektronmikroszkópia (cryo-EM) mért adatait először fel kell dolgozni, és ezt követően egy strukturális modell alapján értelmezni kell azokat. Csakhogy a modellek sohasem egyeznek tökéletesen a mért adatokkal: A modell és a mérés közti eltérést pl. a kristallográfia esetében, R-faktorként (korrelációs együttható), százalékban adjuk meg. Míg ez az érték kis molekulák esetében átlagosan öt százalék, addig biológiai makromolekuláknál eléri a 20-25 százalékot. Ez a viszonylagos nem egyezés gyakran lehetetlenné teszi, hogy az összes biológiai kérdést megválaszoljuk, sőt meghibásíthatja az egész szerkezeti megoldást.”⁵

Összefoglalóan, egy kolléga ezt a megállapítást teszi:

„Tulajdonképpen sehol másutt (mint a strukturális biológiában, amely szeretné kikutatni a koronavírust – I.Diet) sem annyira nyilvánvaló, hogy a természettudományok egyáltalán nem tartanak igényt a realitás ábrázolására, hanem pusztán modellek kifejlesztésére tesznek kísérletet, amelyek a jelenséget felfoghatóvá teszik számunkra, és lehetővé teszik a világfolyamatok megismerését, kiszámítását (előrejelzését) és saját céljainkra való felhasználását. Végeredményben itt is csak egy 'még jobb' modell kifejlesztéséről van szó, ami egy kívánt irányítást lehetővé tesz.”⁶

Ebben az elképzelésben, a nyilvánvalóan szétszóródó tartalomnak megfelelően, szétszóródnak magának a természettudománynak az elképzelései is. Szétszóródnak a **semmibe**, egy nemtudásba, egy feszélyezett, nyilvánosan be nem ismert agnoszticizmusba, miként azt az asztrofizikus John Gribbin, éppúgy bosszankodva, mint kissé derülve megállapította.⁷

Természettudomány és valóságismeret

A valóság, a természettudományos elképzelésen felnőtt mai ember számára, azonos egy „adott” tárggyal; a tárgy a megismerési tevékenységen kívül esik, és függetlenül ettől a tevékenységtől, önmagában zárt egység. A mai ember számára a megismerés egyfajta „képmás”, amelyet erről, a tőle függetlenül létező „valóságról” alkot. Ezért ez a „valóság” annál igazabb és megfelelőbb, minél pontosabbnak tűnik a róla alkotott kép.

A természettudományosan képzett embernek az érzékelhető, tárgyi világ jelenti megismerésének alapját. Mivel a gondolkodást belső, az észlelést viszont külső folyamatként éli át, ezért neki az előbbi szubjektívnek tűnik. Kizárólag a megszámlálható, megmérhető, megfogható, észlelhető és érzékelhető világot ismeri el objektív jellegűnek, úgyhogy a mai ember ezt a fajta tárgyilagosságot azonosítja a „valósággal”. Ezen az alaptételen nyugszik ma a természettudományról alkotott nézete: az, hogy annak a tárgyilagosság és a fizikai-érzéki észlelhetőség a legfelsőbb eszményképe.

A természettudomány a „*tapasztalás számára hozzáférhető világot*”⁸ helyezi a középpontjába, és ezt kizárólag az érzékelés számára tartja hozzáférhetőnek. Az egyes, a tárgyi világhoz tartozó természeti jelenségeket tehát annál valóságosabban véli megismerhetőnek, minél mélyrehatóbban kizárja a szubjektíven átélt gondolkodást.

Már Rudolf Steiner legkorábbi tanulmányában is, amelyet 1882-ben, huszonegy éves korában fogalmazott meg, központi helyet foglal el a modern természettudomány eme elképzelésével való szembehelyezkedés. Rudolf Steiner kijelenti:

„Lehetetlenség, hogy a külvilág valamely tárgyát lényegében megismerni annyit jelentene, hogy azt érzékeinkkel észleljük, és úgy, ahogyan az az érzékeknek megjelenik, képet alkossunk róla. Soha sem lesz belátható, hogy egy érzékelhető valamiből hogyan alakulhat ki egy megfelelő fogalmi fénykép, és milyen viszonyban lehet a kettő egymással. Az az ismeretelmélet, amely ebből az álláspontból indul ki, sosem lehet tisztában a tárgy és a fogalom összefüggésének kérdésével illetően. Hogyan láthatjuk be annak szükségességét, hogy a közvetlenül az érzékek által adottból tovább lépünk a fogalomhoz, ha az előbbiben már adva lenne az érzéki világ tárgyának lényege?” (...)⁹

A feltett kérdést Rudolf Steiner a következőképpen válaszolja meg (hogy a feleletet hogyan fejt ki, azt az erre hajlandó olvasó felfedezésére bízjuk):

„Egy térben és időben létező Objektum megismerésében számunkra tehát semmi más, csakis egy fogalom vagy egy törvényszerűség van érzékelhető módon megadva. (...) A fogalmat meg kell hagyni a maga eredetiségében, a saját magára épülő létformában, és az érzékelhető tárgyban pusztán más formában újra fel kell ismerni. (...) Csak ha belátjuk, hogy az érzékelés fogalmat és eszmét nyújt, de lényegesen más formában, mint a minden tapasztalati tartalomtól megfosztott tiszta gondolkodás formája, és hogy ez a forma a döntő, csak akkor fogjuk fel, hogy a tapasztalás útjára kell lépniünk.” /kiemelés Irene Diet/

Rudolf Steinernek ez a megállapítása, mely szerint az észleletben sincs más adva mint „fogalom és eszme”, csak éppen más formában, a mai természettudományos világkép számára érthetetlen kell, hogy maradjon, mivel úgy tűnik, teljesen ellentmond a mindennapi tapasztalásnak.

Akiben, az elmondottakat átgondolva, szakadék nyílik Rudolf Steiner gondolatai és a saját elképzelései közt, abban megmutatkozik a küzdőtér, **ahol a valóság megismeréséért folyó birkózás elkezdődhet**. A megismerésért folyó küzdelemnek ez a formája felel meg az Antropozófia Lényének. Rudolf Steiner alkotása ugyanis „a világ egy olyan helyéről” ered, amelyik a mai ember számára ismeretlen, amit még meg kell találnia magában. Ennek alapja, a Rudolf Steiner szövegeivel való foglalkozás során kifejlődő észlelés és gondolkodás átélése, amely teljesen új, és az átélő számára teljes egészében idegennek tűnik. Mégis ez a tevékenység az, amelynek segítségével a megismerést kereső a mai történést úgy tudja átélni, hogy képes értelmet látni abban.

Természettudomány és kísértethit

Azáltal, hogy a mai természettudomány az észlelésből vél kiindulni, és nem ismeri a tárgyát fogalommal megértő gondolkodást, képtelen módot találni arra, hogy önmagából merítsen a vizsgált tárgynak megfelelő gondolatokat. Ezért gondolati modellek megalkotására kényszerül, amit nem a megfigyelt és vizsgált tárgyakból merít, hanem olyan elképzelésekből, amelyeket azoktól függetlenül nyert. Ezeket a gondolati modelleket, többnyire csak a számítógépen lehetséges matematika segítségével fejleszti ki, mert ebben véli megtalálni a keresett tárgyilagosságot.

A szubjektívnek tűnő, és ezért elutasított gondolkodás tehát mégis megjelenik, de mint a valóságtól elidegenített gondolati konstrukció. A meg nem figyelt, megtagadott gondolkodás úgyszólván állandóan a hátsó ajtón keresztül lopakodik be a természettudományos vizsgálódásokba, feltevések és gondolati modellek formájában.

Az az elv, mely az észlelést gondolati modellekkel szeretné szembesíteni, azt eredményezi, hogy mindig súlyos eltérés lép fel a modell-elképzelés és a vizsgálat eredménye között. A strukturális biológia fent idézett esetében, a víruskutatók során, ezt az eltérést 20-25 százalékban állapították meg. Ennek ellenére, az ilyenfajta gondolati modelleket -mint pl. az atomelméletek vagy a vírusok hatásáról alkotott elképzelés-, a kutatók úgy kezelik, mintha az valóság lenne.

A háttérben azonban egyre tovább „zajong” a fel nem ismert és az ismeretlen, amellyel a természettudomány mindig akkor szembesül, ha szeretne mélyebbre hatolni, Ebből a szembesülésből keletkezik aztán a Rudolf Steiner által említett „*igény a babonára*”.

Ezt a tévhitet, „*a természettudomány kísértetét reális tudománynak elfogadni*” Rudolf Steiner „*félelmetes babonának*” nevezi, amibe a jelenlegi emberiség esett. A koronakrízisben ez a kísértet nyíltan jelenik meg a világszínpadon. Egyik előadásában 1919. június 22-én Rudolf Steiner a következő magyarázatot adja:

„Gyűjtsenek össze mindent, amit megtudhatunk a természettudománytól: mindez semmilyen elképzelést sem nyújt az embernek a valóságról. A természet, a maga valós lényével, nem él a mai természettudomány elképzeléseiben. (...) Ami ezekben az elképzelésekben él, az nem a természet, az a természetnek egy kísértete. Bosszút állt a világszellem a jelenlegi emberiségen, amely többé már nem akar hinni a szellemi világban, úgyhogy a jelenlegi emberiség abba a félelmetes babonába zuhant, hogy reális tudománynak tartja a természettudomány kísértetét. A kísértethívők ma éppen azok, akik magukat (...) természettudományosan képzettnek tekintik.”¹⁰

Ez, az egyedül uralkodó kísértetkép a természetről, okozza azt a lelki lidércnyomást, amely éppen a jelenben egyre tisztábban érezhető:

*„A természetről alkotott mai képünk, ez a kísérteties kép, pusztán intellektuális. De soha sem kap az ember valamelyik lelki tulajdonsága egy bizonyos jelleget anélkül, hogy a többi lelki tulajdonsága is a megfelelő módon meg ne változna. Mialatt természettudományosan kísértetképet alkotunk a természetről, megváltozik a belső akarati jellemünk is (...) Azáltal, hogy külső szemléletünk kísérteties, akaratunk lidércnyomásossá válik, amennyiben a finomabb lelki tényező, hasonló lelki altalajból származik, mint az az artikulálatlan taglejtés, sőt, beszédforma, ami a lidércnyomás során kialakul. És az emberiség egy ilyen lidércnyomása kíséri a társadalom egészét, kíséri a nevelést, a természet kísértetképeként. Szociális életünk ma még azért egy lidércnyomás, mert a természetszemlélet képünk egy kísértet. Egyik, a másikból következik. **A nyugtalanságnak ez a görcse, amely ma hatalmába kerítette az emberiséget, majdnem az egész Földgolyón, ennek a belső életnek egyik következménye; ez a kísértetszerű elképzelés a természetről, és az általa előidézett lelki rémálom az akarati és az emocionális szférában.**”¹¹*

Az elveszett ember keresése

Soha eddig nem kerültek a természettudomány elképzelései ennyire egyértelműen a világtörténelem középpontjába, és soha eddig nem voltak az emberellenes, az embert önmagától elidegenítő következményei ennyire láthatóak: mindaz, ami a legkomplikáltabb technikában, a számítógépi matematikában, a statisztikai számításokban és elképzelésekben megmutatkozik, és amiben az ember már nincs jelen, pedig tulajdonképpen mindez az ő egészségéért van.

A Rudolf Steiner életmű, tekintettel erre a fejleményre, amely a koronakrízis által hatalmas nagy lendületet kapott, egyre inkább az egyetlen lehetséges válasznak bizonyul. Mondhatjuk úgy, hogy egész munkássága ennek, az emberben ma nyilvánvalóvá vált kérdésnek a jegyében állt: Mi a megismerés? Ki az ember, és milyen a viszonya önmagához és az őt körülvevő világhoz? Hogyan képes a mindent uraló és emberellenes technológiában magát fölfedezni? Ki az ő lénye, és hogyan viszonyul a világhoz, a Föld bolygóhoz, a világfejlődés jövőjéhez?

Ha felismerjük a koronakrízisben a megismerés krízisét, amelyben az ember legfontosabb kérdései törekednek a mindennapi tudat felszínére, akkor megtaláljuk majd azt a belső tartást is, amelyet megkövetelnek ma azoktól, akik Rudolf Steiner művével az elkötelezettséget vállalják. Mert az ember csak úgy találhatja meg (újra) önmagát, ha megtapasztalja a maga szellemi-lényét. Csak így válik képessé arra, hogy a természet alattiba vezető utat meghiúsítsa, és megteremtse a maga útját, amelyik az egyedül lehetséges út a jövőbe.

Megjegyzések:

1 Rudolf Steiner, Dornach, Die Hygiene als soziale Frage, nyilvános előadás 1920 április 7. GA 314, 223. o.

2 A vírusról a legelterjedtebb rajzra -egy kőszürke gömb vörös tüskékkel-, már 2020 januárjában megbízást adott a *Center for Disease Control and Prevention*. A tüskék árnyékot vetettek, hogy a kép valóságát még jobban kiemeljék. lásd többek között: <https://news.artnet.com/opinion/cdc-biometical-art-1822296>

3 Rudolf Steiner, Der Aberglaube vom Standpunkte der Geisteswissenschaft, előadás, Berlin, 1908.12.10, GA 57, 161. o.

4 Gribbin, John, Auf der Suche nach Schrödingers Katze. Quantenphysik und Wirklichkeit (In Search of Schrodinger's Cat, 1984), München/Berlin/Zürich 2016; magyarul: John Gribbin, Schrödinger macskája-Kvantumfizika és valóság, Akkord kiadó 2012

5 <https://www.proquest.com/docview/2417699874/E6414368F65F4068PQ/4>

6 <https://www.designtagebuch.de/wie-sieht-das-coronavirus-aus/> . /kiemelés Irene Diet/

7 John Gribbin pl. elmagyarázta, hogy a kvantumfizika olyan szabályok szerint működik, „amelyek, úgy látszik, működnek, habár valójában senki sem érti, hogy miért érvényesek. Tekintet nélkül az elmúlt hat évtized sikereire, kétséges, hogy bárki is értene, hogy miért működnek a kvantum receptek.”, John Gribbin, Kvantumfizika és valóság, lásd a 4. megjegyzést

8 lásd a „Naturwissenschaft” (természettudomány) címszó alatt a wikipédiában

9 Az írás figyelmet érdemlő címe: „Az atomisztikus fogalmak egyedül lehetséges kritikája”. Megjelent a „Beiträge zur Rudolf Steiner Gesamtausgabe, Heft 63, Michaeli 1978; illetve: <http://fvn-archiv.net/PDF/Beitraege/BE-063-1978.pdf#page=7&view=Fit>

10 Rudolf Steiner, Stuttgart, előadás, 1919.június 22., GA 192, 212. o. /kiemelés Irene Diet/

11 Rudolf Steiner, Stuttgart, előadás, 1919.június 15., GA 192, 199. o. /kiemelés Irene Diet/

A fordítás Irene Diet, „Corona: Der Kampf um die Krone” című könyvéből, IGNIS Verlag 2021, készült. Lásd még in: Der Europäer, 25. évf., 2020 december/2021 január, 23. o. Fordította Kováts-Hanvay Barna,